

سلامی

دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته
روانشناسی تربیتی

ابعاد خودکارآمدی نوجوانان در گونه‌های مختلف
خانواده در مدل بافت‌نگر فرآیند و محتوای خانواده

به کوشش
سمیرا چناری

استاد راهنما
دکتر فریده یوسفی

شهریور ۱۳۹۳

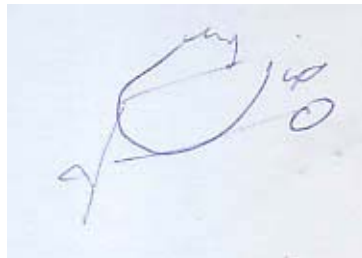
به نام خدا

اظهارنامه

اینجانب سمیرا چناریدانشجوی کارشناسی ارشد رشته‌ی روان‌شناسی تربیتی دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی اظهار می‌کنم که این پایان‌نامه حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی که از منابع دیگران استفاده کرده‌ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته‌ام. همچنین اظهار می‌کنم که تحقیق و موضوع پایان‌نامه‌ام تکراری نیست و تعهد می‌نمایم که بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیه حقوق این اثر مطابق با آئین‌نامه مالکیت فکری و معنوی متعلق به دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: سمیرا چناری

تاریخ و امضاء:

به نام خدا

ابعاد خودکارآمدی نوجوانان در گونه‌های مختلف خانواده
در مدل بافت‌نگر فرآیند و محتوای خانواده

به کوشش
سمیرا چناری

پایان‌نامه

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از فعالیت‌های
تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته‌ی
روانشناسی تربیتی

از دانشگاه شیراز
شیراز
جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی شده توسط کمیته پایان‌نامه با درجه : عالی

دکتر فریده یوسفی، دانشیار بخش روان‌شناسی تربیتی (استاد راهنما)

دکتر راضیه شیخ‌الاسلامی، دانشیار بخش روان‌شناسی تربیتی (استاد مشاور)

دکتر فرهاد خرمایی، استادیار بخش روان‌شناسی تربیتی (داور متخصص داخلی)

شهریور ۱۳۹۳

تقدیم به مهربان فرشتگانی که:

لحظات ناب باور بودن، لذت و غرور دانستن

جسارت خواستن، عظمت رسیدن

و تمام تجربه‌های یکتا و زیبای زندگی، مدیون آن‌هاست

تقدیم به خانواده عزیزم.

سپاسگزاری

شکر خدایی را که آفرید...

سپاس گزار کسانی هستم که سرآغاز تولد و رشد من هستند. مادرم، خداوندگار زمینی‌ام، پدرم که شور آموختن را در وجود کودکنه‌ام کاشت.

پس از پیمودن مسیر دشواری که با راهنمایی‌های اساتید بزرگووارم هموار شد؛ دکتر فریده یوسفی، دکتر راضیه شیخ الاسلامی راهنما و راه‌گشایانم در اتمام این پایان‌نامه، بر خود فرض می‌دانم که از ایشان و زیبایی حضور دوستانم، که خستگی‌های این راه را به امید و روشنی تبدیل کردند، نهایت تقدیر و تشکر را داشته باشم.

امیدوارم تدوین پایان‌نامه حاضر پاسخ‌گوی بخشی از محبت‌های آن‌ها باشد...

چکیده

ابعاد خودکارآمدی نوجوانان در گونه‌های مختلف خانواده در مدل بافت‌نگر فرآیند و محتوای خانواده

به کوشش

سمیرا چناری

هدف از پژوهش حاضر بررسی ابعاد خودکارآمدی نوجوانان در گونه‌های مختلف خانواده در مدل بافت‌نگر فرآیند و محتوای خانواده بود. نمونه پژوهش حاضر شامل ۵۹۰ دانش‌آموز پایه اول تا سوم دبیرستان (۲۸۲ پسر و ۳۰۸ دختر) در شهر شیراز بود که به شیوه خوشه‌ای چندمرحله‌ای تصادفی در سال تحصیلی ۹۲-۹۳ انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها پرسشنامه ابعاد خودکارآمدی موریس (۲۰۰۱)، پرسشنامه خودکارآمدی خلاق کارووسکی (۲۰۱۰)، مقیاس خودگزارشی فرآیند خانواده سامانی (۲۰۰۸) و مقیاس خودگزارشی محتوای خانواده سامانی (۲۰۰۸) مورد استفاده قرار گرفت. به منظور مقایسه گونه‌های مختلف خانواده (سالم، مشکل‌دار محتوایی، مشکل‌دار فرآیندی و ناسالم) از آزمون تحلیل واریانس چند متغیره (MANOVA) استفاده شد. نتایج نشان داد که گونه‌های خانواده اثر معناداری بر خودکارآمدی تحصیلی، خودکارآمدی اجتماعی و خودکارآمدی عاطفی دارند، اما گونه‌های خانواده اثر معناداری بر خودکارآمدی خلاق نوجوانان نشان نداد. همچنین یافته‌ها روشن ساخت که فرزندان خانواده‌های سالم دارای بیشترین میزان خودکارآمدی تحصیلی، اجتماعی و عاطفی هستند. در مقابل، فرزندان خانواده‌های ناسالم دارای کمترین میزان خودکارآمدی تحصیلی و اجتماعی، و فرزندان خانواده‌های مشکل‌دار محتوایی کمترین میزان خودکارآمدی هیجانی را دارا هستند.

کلمات کلیدی: مدل بافت‌نگر فرآیند و محتوای خانواده، خودکارآمدی تحصیلی، خودکارآمدی اجتماعی، خودکارآمدی عاطفی.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: مقدمه

- ۱-۱- کلیات ۲
- ۱-۲- بیان مسئله ۵
- ۱-۳- ضرورت و اهمیت پژوهش ۷
- ۱-۴- اهداف پژوهش ۸
- ۱-۵- پرسش‌های پژوهش ۸
- ۱-۶- تعریف مفهومی متغیرها ۹
- ۱-۶-۱- ابعاد خودکارآمدی ۹
- ۱-۶-۲- مدل بافت‌نگر فرآیند و محتوای خانواده ۹
- ۱-۷- تعریف عملیاتی متغیرها ۱۰
- ۱-۷-۱- ابعاد خودکارآمدی ۱۰
- ۱-۷-۲- گونه‌های مختلف خانواده در مدل بافت‌نگر فرآیند محتوای و خانواده ۱۰

فصل دوم: مبانی نظری و تحقیقات پیشین

- ۱-۲- مبانی نظری ۱۲
- ۱-۱-۲- مفهوم خانواده ۱۲
- ۲-۱-۲- نظریات جامعه‌شناسی خانواده ۱۴
- ۱-۲-۱-۲- نظریه کنش متقابل نمادین ۱۴

۲-۲-۱-۲- نظریه ساختاری- کارکردگرایی.....	۱۶
۳-۲-۱-۲- نظریه تعارض.....	۱۷
۴-۲-۱-۲- نظریه مبادله.....	۱۸
۵-۲-۱-۲- نظریه سیستمی.....	۲۰
۳-۱-۲- مدل های خانواده.....	۲۲
۱-۳-۱-۲- الگوهای ارتباطی خانواده.....	۲۲
۲-۳-۱-۲- شیوه های فرزندپروری.....	۲۵
۳-۳-۱-۲- انسجام و انعطاف پذیری خانواده.....	۲۹
۴-۳-۱-۲- مدل بافت نگر فرآیند و محتوای خانواده.....	۳۲
۲-۲- مبانی نظری خودکارآمدی.....	۳۸
۱-۲-۲- نظریه شناختی اجتماعی.....	۳۸
۲-۲-۲- باورهای خودکارآمدی.....	۳۹
۱-۲-۲-۲- خودکارآمدی تحصیلی.....	۴۲
۲-۲-۲-۲- خودکارآمدی اجتماعی.....	۴۳
۳-۲-۲-۲- خودکارآمدی عاطفی.....	۴۴
۴-۲-۲-۲- خودکارآمدی خلاق.....	۴۵
۳-۲-۲- منابع شکل گیری خودکارآمدی.....	۴۶
۳-۲- پژوهش های پیشین.....	۴۷
۱-۳-۲- فرآیندهای خانواده و خودکارآمدی.....	۴۸
۲-۳-۲- محتوای خانواده و خودکارآمدی.....	۵۵
۳-۳-۲- بافت اجتماعی خانواده و خودکارآمدی.....	۵۷

فصل سوم: روش تحقیق

- ۳-۱- طرح پژوهش ۶۱
- ۳-۲- جامعه آماری، مشارکت کنندگان و روش انتخاب آنها ۶۱
- ۳-۳- ابزار پژوهش ۶۲
- ۳-۳-۱- پرسش نامه ابعاد خودکارآمدی ۶۲
- ۳-۳-۲- پرسش نامه خودکارآمدی خلاق ۶۴
- ۳-۳-۳- مقیاس خودگزارشی فرآیند خانواده (SFPP) ۶۵
- ۳-۳-۴- مقیاس خودگزارشی محتوای خانواده (SFCF) ۶۷
- ۳-۴- روش اجرا ۶۹
- ۳-۵- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات ۷۰

فصل چهارم: یافته‌های پژوهش

- ۴-۱- یافته‌های توصیفی مربوط به متغیرهای پژوهش ۷۲
- ۴-۲- آمار استنباطی ۷۳
- ۴-۲-۱- خودکارآمدی تحصیلی ۷۵
- ۴-۲-۲- خودکارآمدی اجتماعی ۷۶
- ۴-۲-۳- خودکارآمدی عاطفی ۷۷
- ۴-۲-۴- خودکارآمدی خلاق ۷۸

فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری

- ۵-۱- مقدمه ۸۰
- ۵-۲- بحث و نتیجه‌گیری در مورد سوال پژوهش ۸۰
- ۵-۲-۱- گونه‌های مختلف خانواده و خودکارآمدی تحصیلی ۸۱

- ۵-۲-۲- گونه‌های مختلف خانواده و خودکارآمدی اجتماعی ۸۳
- ۵-۲-۳- گونه‌های مختلف خانواده و خودکارآمدی عاطفی ۸۴
- ۵-۲-۴- گونه‌های مختلف خانواده و خودکارآمدی خلاق ۸۵
- ۵-۳- کاربردهای پژوهش ۸۷
- ۵-۴- محدودیت‌های پژوهش ۸۸
- ۵-۵- پیشنهادهای پژوهش ۸۸

فهرست منابع

- منابع فارسی ۹۰
- منابع انگلیسی ۹۷

پیوست

- پیوست شماره «۱»: مقیاس‌های مدل فرآیند و محتوای خانواده ۱۱۱
- پیوست شماره «۲»: مقیاس ابعاد خودکارآمدی ۱۱۵
- پیوست شماره «۳»: مقیاس خودکارآمدی خلاق ۱۱۶

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۱-۳- توزیع فراوانی شرکت‌کنندگان بر حسب جنسیت و پایه تحصیلی آن‌ها.....	۶۲
جدول ۲-۳- ماتریس همبستگی ابعاد خودکارآمدی با نمره کل.....	۶۴
جدول ۳-۳- ضرایب پایایی (آلفای کرونباخ) مقیاس ابعاد خودکارآمدی.....	۶۴
جدول ۴-۳- ماتریس همبستگی بین گویه‌ها و نمره کل در مقیاس خودکارآمدی خلاق.....	۶۵
جدول ۵-۳- ضرایب پایایی (آلفای کرونباخ) مقیاس فرآیند خانواده.....	۶۷
جدول ۶-۳- ضرایب همبستگی بین گویه‌ها و نمره هر بعد در مقیاس فرآیند خانواده.....	۶۷
جدول ۷-۳- ضرایب پایایی (آلفای کرونباخ) مقیاس محتوای خانواده.....	۶۸
جدول ۸-۳- ضرایب همبستگی بین گویه‌ها و نمره هر بعد در مقیاس محتوای خانواده.....	۶۹
جدول ۱-۴- توزیع گروه نمونه بر حسب گونه‌های خانواده.....	۷۲
جدول ۲-۴- میانگین و انحراف معیار ابعاد خودکارآمدی در گونه‌های مختلف خانواده.....	۷۳
جدول ۳-۴- آزمون تحلیل واریانس چند متغیری.....	۷۴
جدول ۴-۴- نتایج آزمون لون در مورد برابری واریانس خطا.....	۷۴
جدول ۵-۴- نتایج تحلیل واریانس یک طرفه برای متغیر خودکارآمدی تحصیلی.....	۷۵
جدول ۶-۴- نتایج تحلیل واریانس یک طرفه برای متغیر خودکارآمدی اجتماعی.....	۷۶
جدول ۷-۴- نتایج تحلیل واریانس یک طرفه برای متغیر خودکارآمدی عاطفی.....	۷۷
جدول ۸-۴- نتایج تحلیل واریانس یک طرفه برای متغیر خودکارآمدی خلاق.....	۷۸

فهرست شکل ها

صفحه	عنوان
۲۴	شکل ۱-۲- انواع الگوهای ارتباطی خانواده.....
۲۸	شکل ۲-۲- چهار نوع محیط خانوادگی در نظریه شیفر.....
۳۱	شکل ۳-۲- مدل مدور ترکیبی السون (۱۹۹۹).....
۳۳	شکل ۴-۲- ویژگی‌های فرآیند خانواده.....
۳۵	شکل ۵-۲- گونه‌های مختلف خانواده در مدل FPC.....
۳۸	شکل ۶-۲- تعامل سه جانبه سه عنصری بندورا.....

فصل اول

مقدمه

۱-۱- کلیات

انسان در گستره زندگی مسیر پر فراز و نشیبی را طی می‌کند که سرشار از چالش‌ها و فرصت‌ها است. افراد در برخورد با چالش‌ها از توانمندی‌هایشان برای مقاومت در برابر آن‌ها بهره می‌برند. مشکلات می‌توانند ظرفیت‌های ما را تا جایی که ممکن است به چالش بکشند، با این حال این موقعیت‌ها فرصت‌هایی را برای بهبود و پیشرفت شخصی ما فراهم می‌سازند (کار^۱، ترجمه شریفی و نجفی‌زند، ۱۳۸۵). بخش قابل توجهی از چالش‌های زندگی مربوط به دوران نوجوانی است. زیرا بسیاری از تغییرات بیولوژیکی و روانی-اجتماعی در دوران نسبتاً کوتاه نوجوانی رخ می‌دهد. این تغییرات در سرعت‌های متفاوتی اتفاق می‌افتند، بدین معنا که نوجوانان ممکن است از لحاظ جسمی قادر به انجام رفتارهایی شوند، قبل از آن‌که بتوانند معنا و عواقب چنین رفتارهایی را به طور کامل درک کنند. این عدم تطابق انتقال بیولوژیکی و روانی، همزمان با اثرات قابل توجه جامعه و فرهنگ در شیوه زندگی، نگرش‌ها و انتظارات افراد جوان رخ می‌دهد. به همین جهت پژوهش‌های معاصر از دوران نوجوانی به عنوان دوران دشوار و مشکل‌ساز زندگی یاد کرده‌اند (رابینسون و میلر^۲، ۲۰۱۲). دورانی که خواستار سازگاری با اهمیت در برابر تغییرات شناختی، جسمانی و اجتماعی است که رفتار دوران کودکی را از دوران نوجوانی مستثنی می‌سازد (اروزکان^۳، ۲۰۱۳). اما از جمله مولفه‌هایی که می‌تواند نقش مهمی در کسب موفقیت و سازش یافتگی در مواجهه با مسائل این دوران ایفا کند، باورهای خودکارآمدی فرد

---

¹- Carr

²- Robinson&Miller

³- Erozkán

هستند.

بندورا^۱ (۱۹۹۷) از میان مهم‌ترین عوامل در تبیین رفتارها، فعالیت‌ها و کنترل کارکرد انسانی، هیچکدام را تأثیرگذارتر از خودکارآمدی نمی‌داند. از دیدگاه وی خودکارآمدی، باور فرد به توانایی‌هایش برای سازماندهی و اجرای دوره‌های عملی مورد نیاز برای دستیابی به اهداف معین است. بندورا (۱۹۸۶) بر این باور بود که خودکارآمدی یکی از مهم‌ترین عوامل تنظیم‌کننده رفتار انسان است. قضاوت‌های ناکارآمدی فرد در یک موقعیت، بیشتر از کیفیت و ویژگی‌های خود موقعیت فشارها را به وجود می‌آورند.

متیوس^۲ (۱۹۸۸، ترجمه حق‌بنی‌مطلق، ۱۳۸۶) به نقل از افلاطون می‌گوید: «واقعیت توسط ذهن خلق می‌شود؛ زندگی هر فرد ساخته‌ی اندیشه‌هایش است». نظریه خودکارآمدی هم‌براین فرض مبتنی است که باور افراد در مورد توانایی‌ها و استعداد‌هایشان اثرات مطلوبی بر اعمال آن‌ها دارد و مهم‌ترین عامل تعیین‌کننده رفتار است (بندورا، ۱۹۹۷). به گونه‌ای که نگرش افراد به توانایی‌هایشان، روی رفتار به شیوه‌های مختلف از جمله روی انتخاب‌هایشان تأثیر می‌گذارد و موجب می‌شود افراد جریان عمل را دنبال یا قطع کنند.

در نظریه یادگیری اجتماعی، باورهای خودکارآمدی مفهوم گسترده‌ای است که می‌تواند جنبه‌های گوناگونی از زندگی نوجوانان را در بر بگیرد؛ برای مثال، ادراک فرد از توانمندی خویش در یادگیری و حل مسائل تحصیلی، باور فرد به توانایی خود در کنترل و مدیریت هیجان‌ها و افکار منفی خویش، توانایی رسیدن به معیارهای اجتماعی و ارتباطات اجتماعی و همچنین توانایی تولید نتایج خلاق زیرشاخه‌هایی از باورهای خودکارآمدی هستند که از آن‌ها با عنوان خودکارآمدی تحصیلی، خودکارآمدی اجتماعی، خودکارآمدی عاطفی و خودکارآمدی خلاق یاد می‌شود (طهماسیان و اناری، ۱۳۸۸؛ تیرنی و فارمر^۳، ۲۰۰۲).

رشد و نمو خودکارآمدی فرآیندی است که به وسیله محیط شکل می‌گیرد (بندورا، ۱۹۹۴). پژوهشگران باور دارند که خانواده، همسالان و مدرسه به عنوان محیط‌های موثر در شکل‌گیری باورهای خودکارآمدی دارای نقش زیادی هستند (بندورا، ۱۹۹۴؛ کیم و مایر^۴، ۲۰۰۰).

---

^۱ -Bandura

^۲ - Matthews

^۳ -Tierney & Farmer

^۴ - Kim & Mayer

دوکیس^۱، ۲۰۰۴؛ شانک و پاژارس^۲، ۲۰۰۱؛ شانک و میس^۳، ۲۰۰۶؛ صمدی و اسدزاده، ۲۰۱۳). اولین محیط طبیعی که بر خودکارآمدی تأثیر می‌گذارد خانواده است. زیرا خانواده نخستین واحد اجتماعی است که نیازهای کودکان در آن تأمین می‌شود. خانواده با پرورش کودک به شیوه‌های مختلف نقش معناداری را در به دست آوردن مهارت‌ها در رویاوی با چالش‌های زندگی ایفا می‌کند. اگر خانواده به خوبی سازمان‌دهی شده باشد، فرد این وضعیت خوب را به موفقیت‌های تحصیلی و رفتارهای مناسب انعکاس می‌دهد. محیط خانه تأثیر زیادی بر وضعیت روانی، عاطفی، اجتماعی و اقتصادی نوجوانان می‌گذارد (میشرا و شینوال^۴، ۲۰۱۴). کیم و مایر (۲۰۰۰) معتقدند، اگرچه ممکن است که از تأثیرات والدین در طول دوره نوجوانی کاسته شود اما والدین هنوز مهم‌ترین منبع به شمار می‌آیند. از وظایف مهم خانواده تربیت افرادی تواناست. افرادی که به درستی توانایی‌های خود را بشناسند و درک درستی از آن‌ها داشته باشند. توانایی‌ها و قابلیت‌های خود را باور کنند و نگاه مثبتی به توانایی‌های خود داشته باشند. بنابراین نوجوانان مقدار زیادی از اطلاعات خودکارآمدی را از خانواده و محیط خانه به دست می‌آورند (شانک و میس، ۲۰۰۶). نظریه‌ها و مدل‌های متعددی این نهاد اجتماعی را مورد بررسی قرار داده‌اند. از جمله این چارچوب‌های نظری، نظریه سیستمی^۵، نظریه تبدالی^۶، نظریه ساختاری-کارکردگرایی^۷، نظریه تعارضی^۸، نظریه کنش متقابل نمادین^۹ و همچنین مدل‌های الگوی ارتباطی خانواده، شیوه‌های فرزندپروری، انسجام و انعطاف‌پذیری خانواده و مدل بافت‌نگر فرآیند و محتوای خانواده هستند. پایه‌ها و اصول هر یک از این دیدگاه‌ها با یکدیگر متفاوت است و هر یک خانواده را از چشم‌انداز خاصی مورد بررسی قرار داده است. مدل بافت‌نگر فرآیند و محتوای خانواده، برگرفته از اصول دو نظریه سیستمی و تعارضی است که با نگاهی جامع، به سه بعد فرآیندهای خانواده، محتوای خانواده و بافت اجتماعی خانواده که در کارایی خانواده‌ها

---

^۱- Dokis

^۲- Schunk & Pajares

^۳- Schunk & Meece

^۴- Mishra & Shanwal

^۵-Systemic Theory

^۶-Exchange Theory

^۷-Tructural/Functionalism Theory

^۸-Conflict Theory

^۹-Symbolic Interaction Theory

تأثیرگذارند توجه می‌کند (سامانی، ۲۰۱۱). در سال‌های اخیر با توجه به اهمیت باورهای خودکارآمدی فرد و نقش آن در تمام جنبه‌های زندگی پژوهش‌های متعددی این سازه و عوامل موثر بر آن را مورد مطالعه قرار داده‌اند. لذا در این پایان‌نامه تلاش شده تا نقش خانواده به عنوان یک واحد اجتماعی ضروری و انکارناپذیر در پیش‌بینی خودکارآمدی فرزندان در قالب یک مدل بومی برای خانواده‌های ایرانی ارزیابی و مطالعه شود.

۲-۱- بیان مسئله

امروزه خودکارآمدی مفهومی پر اهمیت در حوزه روان‌شناسی تربیتی است، زیرا متغیری کلیدی در پیش‌بینی یادگیری، عملکرد، موفقیت و سازش یافتگی محسوب می‌شود. همچنین خودکارآمدی ادراک‌شده می‌تواند فرآیندهای شناختی، انگیزشی، عاطفی و گزینشی افراد را تحت تأثیر خود قرار دهد (بندورا، ۱۹۹۷). در میان عوامل تعیین‌کننده خودکارآمدی، خانواده نقش درخور توجهی دارد. بندورا (۱۹۹۷) در مورد خاستگاه‌های خودکارآمدی اظهار می‌دارد که تجارب اولیه خودکارآمدی در خانواده متمرکز است. خانواده اولین تجارب، وظایف و شرایط مختلفی که منجر به شکل‌گیری باورهای کارآمدی می‌شوند را برای کودکان فراهم می‌سازد. در واقع نوزاد تازه متولد شده احساسی از خود ندارد؛ با شروع نوزادی، والدین و مراقبان تجربه‌هایی را فراهم می‌کنند که به گونه‌های متفاوت بر خودکارآمدی کودکان اثر می‌گذارند (بندورا، ۱۹۹۷). تاکنون پژوهش‌های زیادی صورت گرفته است که رابطه پشتیبانی و حمایت والدین، شیوه‌های فرزندپروری، الگوهای ارتباطی، ساختار خانواده و... را با خودکارآمدی نوجوانان مورد حمایت قرار داده‌اند (کیم و مایر، ۲۰۰۰؛ دوکیس، ۲۰۰۴؛ شانک و میس، ۲۰۰۶؛ تام، چونگ، کادیرولو و خو^۱، ۲۰۱۲؛ تمکیلان و تاییلین^۲، ۲۰۰۷؛ کشاورز و بهارودین^۳، ۲۰۱۲؛ رانگاراگان و رانگاراگان و کلی^۴، ۲۰۰۶؛ نیکنام، ۱۳۹۰؛ تجلی و اردلان، ۱۳۸۹؛ توزنده‌جانی، توکلی‌زاده و

^۱- Tam, Chong, Kadirvelu & Khoo

^۲- Tamcilian&Tayeelin

^۳- Keshavarz & Baharudin

^۴- Rangarajan & Kelly

اما کدام متغیرها در خانواده‌های ایرانی دارای نقش اساسی‌تری در باورهای خودکارآمدی نوجوانان هستند؟ سامانی (۲۰۱۰، ۲۰۱۱) در مدل بافت‌نگر فرآیند و محتوای خانواده^۱، که مدلی بومی برای خانواده‌های ایرانی است و قابلیت نمایش نیمرخ روان‌شناختی را دارد، کارآمدی یک خانواده را وابسته به سه مجموع عوامل می‌داند: ۱- فرآیندهای خانواده^۲ ۲- محتوای خانواده^۳ ۳- بافت اجتماعی خانواده^۴. منظور از فرآیندهای خانوادگی کنش‌هایی است که به خانواده سازمان می‌بخشد و امکان انطباق با نیازها و شرایط جدید را مهیا می‌سازد. از جمله این کنش‌ها مهارت‌های ارتباطی، مهارت حل مسئله و تصمیم‌گیری، راهبردهای مقابله، انعطاف‌پذیری و جهت‌گیری مذهبی است. محتوای خانواده نیز اشاره به سطح کیفی خانواده‌ها در سلامت جسمی و روانی اعضا، شغل، تحصیلات، درآمد و... دارد و در نهایت بافت اجتماعی خانواده که بیانگر نظام اعتقادی و استانداردهایی است که نهاد خانواده را در یک جامعه در بر گرفته است. مطابق این مدل می‌توان خانواده‌ها را بر اساس دو بعد فرآیند و محتوای خانواده به چهار گونه خانواده تقسیم نمود. گونه‌های مختلف خانواده در این مدل عبارتند از: خانواده سالم (کارآمد)، خانواده ناسالم (ناکارآمد) و دو نوع خانواده مشکل‌دار (مشکل‌دار فرآیند و مشکل‌دار محتوایی). لذا مطالعه حاضر با در نظر گرفتن اهمیت دوره نوجوانی بر آن بود که به مطالعه کارآمدی گونه‌های مختلف خانواده در مدل بافت‌نگر فرآیند و محتوای خانواده در پرورش ابعاد خودکارآمدی نوجوانان (تحصیلی، اجتماعی، عاطفی و خلاق) بپردازد.

---

¹- Contextual Family Process and Content Model

²- Family Processes

³- Family Content

⁴- Family Social Context

۳-۱- ضرورت و اهمیت پژوهش

خودکارآمدی یک ساختار پویاست که در طول دوره رشد تغییر می‌کند (داویس-کین^۱ و همکاران، ۲۰۰۸). هر دوره‌ای از رشد چالش‌های جدیدی را برای شکل‌گیری کارآمدی به ارمان می‌آورد (شانک و پاژارس، ۲۰۰۱). خودکارآمدی به عنوان نتیجه چالش‌ها و تجربه‌های جدید ایجاد شده از تغییرات شناختی، جسمانی و اجتماعی دوره نوجوانی، به طور خاص یک عامل برجسته در این دوران است (شانک و میس، ۲۰۰۶). تحول روان‌شناختی نوجوانان و انتظارات اجتماعی و فرهنگی جامعه‌ای که در آن رشد می‌کنند همراه با تغییرات زیستی موجب جدا شدن آنان از زندگی خردسالی و ورود به نوجوانی و جوانی و پذیرش مسئولیت بیشتر و استقلال فکر و عمل می‌شود. بندورا اذعان می‌دارد که بسیاری از تغییرات فیزیکی، شناختی، اجتماعی، عاطفی و زیست محیطی نوجوانی منجر به ایجاد استرس و مقابله با آن می‌شود که دشواری این دوران را خاطر نشان می‌سازد (بندورا، ۲۰۰۱). این تحولات بزرگ دوره نوجوانی می‌تواند همراه با بروز کم اطمینانی برای برآمدن از عهده مشکلات و یا احساس پایین کارآمدی و قابلیت‌های خود در برابر تکالیف گوناگون باشد.

پژوهش‌ها نشان داده‌اند که میزان خودآگاهی نوجوانان در مورد صلاحیت و احساس شایستگی‌شان از کلاس هفتم یا قبل از آن رو به کاهش می‌رود (ویگفیلد^۲ و همکاران، ۱۹۹۷؛ اکسل، ویگفیلد و شیفل^۳، ۱۹۹۸). همچنین تحقیقات دیگر نشان داده‌اند که باورهای شایستگی هنگام انتقال به دوره راهنمایی به طور خاصی کاهش پیدا کرده و در دوره دبیرستان ادامه پیدا می‌کند (جاکوبس، لانزا، اسگود، اکسل و ویگفیلد^۴، ۲۰۰۲).

مطابق با نظر بندورا (۱۹۹۷) ناتوانی ادراک شده برای تأثیر بر رویدادها و شرایط اجتماعی به طور معنی‌داری بر زندگی فرد اثر می‌گذارد و می‌تواند منجر به احساس پوچی و ناامیدی و اضطراب شود. افراد دارای خودکارآمدی پایین، تکالیف را دشوارتر از آن چه هست می‌بینند و توان خود را برای این مسائل دشوار ناکافی تلقی می‌کنند. این امر باعث بروز احساس ناتوانی و

¹- Davis-Kean

²-Wigfield

³- Eccles, Wigfield & Schiefele

⁴- Jacobs, Lanza, Osgood, Eccles & Wigfield